

Розділ І

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ НОВІТНІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 340; 343.2

Стрельцов Євген

ПРАВОВІДНОСИНИ ЯК ПРЕДМЕТ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ (ГАЛУЗЕВИЙ ПОГЛЯД)

Розглядаються умови та встановлений порядок надання «звичайним» суспільним відносинам правової форми, тобто «переведення» їх до категорії правовідносин. Наводяться критерії, які можливо використовувати при класифікації правовідносин, звертається увага на особливості цих критеріїв. Деталізуються достатньо нові, не «традиційні» критерії. Просліджується зв'язок між правовідносинами та предметом правового регулювання. Загальні міркування отримують галузеве підтвердження.

Ключові слова: правовідносини, класифікація правовідносин, предмет правової регламентації, кримінальне право, «ultima ratio» (останній засіб).

The article considers conditions and the established procedure for giving legal form to “ordinary” public relations, that is, their “transfer” to the category of legal relations. Attention is drawn to the features of the criteria behind the classification of legal relations. Emphasis is placed on the relatively new, not “traditional” criteria. A connection between legal relations and the subject of legal regulation is under analysis. General findings are validated at a separate branch of law level.

Key words: legal relations, classification of legal relations, subject of legal regulation, criminal law, “ultima ratio” (the last resort).

Рассматриваются условия и установленный порядок предоставления «обычным» общественным отношениям правовой формы, то есть «перевода» их в категорию правоотношений. Приводятся критерии, которые можно использовать при классификации правоотношений, обращается внимание на особенности этих критериев. Детализируются достаточно новые, еще не очень «традиционные» критерии. Прослеживается связь между правоотношениями и предметом правового регулирования. Общие рассуждения получают отраслевое подтверждение.

Ключевые слова: правоотношения, классификация правоотношений, предмет правовой регламентации, уголовное право, “ultima ratio” (последнее средство).

Правовідносини – це, як відомо, суспільні відносини, які врегульовані нормами права, в зв'язку з чим вони стають суспільними відносинами особливого роду, тобто набувають правову форму. Саме правова норма «створює» відповідне правовідношення, передбачаючи своїм змістом умови виникнення, зміни та припинення правовідносин. Правовідносини мають відповідний об'єкт і встановлюють юридичний зв'язок між суб'єктами суспільних відносин. Правовідносини визначають предмет правової регламентації, що дає змогу визначитися із галуззю права, у сфері якої знаходиться конкретний предмет правової регламентації, і дозволяє встановити основний метод та функцію конкретної галузі права. Ці традиційні положення, при більш предметному аналізі, з урахуванням особливостей конкретної галузі права, достатньо часто стають не такими зрозумілими. З урахуванням цього, в цій публікації робиться спроба проаналізувати положення, які скоріше відносяться до проблем загальної теорії права, з точки зору їх можливого переломлення в окремій галузі права.

Право, у своєму загальному розумінні, виступає засобом державно-нормативного упорядкування суспільних відносин, надання таким відносинам правової форми та створення тим самим необхідних умов для державного «втручання» у такі відносини, в тому числі і примусово-карального «втручання». Право повинно бути заснованим на уявленні про справедливість, про міру свободи і рівності кожної особи та відображати потреби суспільного розвитку [1, с. 148].

При цьому характер такого упорядкування має (повинен мати) так званий взаємно погоджений вплив. З одного боку, «звичайні» суспільні відносини за своєї сутністю, характером, особливостями, соціальною природою та іншими важливими ознаками повинні об'єктивно вимагати правового упорядкування. До цього потрібно додати, що саме соціальна значущість «звичайних» суспільних відносин та неможливість регламентування [2] їх протікання нормами інших соціальних правил (мораль, релігія та ін.) і породжує необхідність застосування для цього норм

державно-нормативного характеру, що особливо важливо враховувати при використанні для цього положень галузей публічного права. З іншого боку, і це вже багато в чому може мати більш суб'єктивний характер, потрібно обрати, який саме напрямок права, або кажучи інакше, норми якої галузі права будуть найбільш придатні для упорядкування конкретних суспільних відносин, які, повторимо, цього дійсно потребують.

При цьому, не варто змішувати суть певного соціального явища і ті суспільні відносини, які виникають (можуть виникнути) «навколо» цього явища. Наприклад, власність як соціальний феномен завжди потребує свого вивчення, тому що будь-який аналіз процесів суспільного життя завжди буде неповний без розгляду виробничих відносин, основною складовою яких виступає власність. Саме тому проблема власності завжди була, з одного боку, цікавою, а, з іншого – непростою проблемою для дослідження. Так, в більш практичному плані, власність знаходить реалізацію у володінні, розпорядженні, використанні та інших діях, які напряму пов'язані з певними фінансово-матеріальними ресурсами. Але складність цих процесів практично неможливо пускати так би мовити напризволяще. Тому державно-правове упорядкування потребує максимально точного визнання, зокрема, які саме правові норми, якого змісту, якої галузі права повинні «прийняти на себе» упорядкування в цілому та/або тієї чи іншої групи суспільних відносин, пов'язаних з відносинами власності. Також при здійсненні таких процесів потрібно реально оцінювати положення законодавчої техніки та якісно їх використовувати, тому що наявність об'єктивних обставин, які потребують «створення» відповідних правовідносин та «бажання» створити такі правовідносини, може бути «зіпсовано» неякісним використанням встановлених правил законодавчої техніки. У будь-якому разі, правовідносини – це вид суспільних відносин, що виникають на основі права, і учасники яких є носіями суб'єктивних права та юридичних обов'язків. Таке розуміння правовідносин, і це потрібно враховувати, не тільки розширює можливості держави «втручатися» у суспільні відносини: встановлення

відповідних правовідносин взагалі дає можливість державі «робити» це легітимно.

Правовідносини можуть бути класифіковані за різними критеріями. За функціональним призначенням достатньо традиційно відокремлюють основні групи правовідносин: регулятивні та охоронні. Регулятивні правовідносини виникають внаслідок правомірного використання права та дотримання обов'язків. Охоронні правовідносини виникають на основі юридичних заборон і є наслідком вчинення суб'єктами правопорушень [3, с. 226–227]. Є й інші, не завжди «звичайні», критерії можливої класифікації. Наприклад, в залежності від деталізованості, імперативності, напруженості, інтенсивності такого закріплення виділяють так звану інтенсивну та неінтенсивну правову регламентацію. Для інтенсивної потрібно, щоб суспільні відносини об'єктивно «вимагали» правової регламентації, тому що вони ще реально не регламентовані або регламентовані недостатньо, і суспільна ситуація цього дійсно потребує.

Неінтенсивна правова регламентація є характерною для таких видів суспільних відносин, де правова регламентація частіше має достатньо формальний характер і існує, як би про всяк випадок, бо зовсім виключити соціальні конфлікти в таких соціальних відносинах неможливо (наприклад, норми сімейного права). Останнім часом почали виділятися правовідносини, які «створюються» завдяки так званому «м'якому» праву, причому – не тільки на міжнародно-правовому рівні. Наприклад, це вважається характерним і для реалізації у цивільно-правових угодах [4, с. 214].

Ці первісні ремарки дають змогу зробити певний проміжний висновок, який багато в чому пов'язаний зі спробою визначити ступінь необхідності (доцільності) правової регламентації суспільних відносин, тобто рівень доцільності державно-правового впливу на суспільні відносини і, отже, і на життя суспільства.

Отже, якщо існуючі суспільні відносини не потребують, у силу різних причин, правової регламентації взагалі або регламентацію правовими

положеннями конкретних галузей права, але отримали таку регламентацію, то можна вважати, що в таких випадках держава, умовно кажучи, перевищує свої «повноваження», і тому вона не повинна втручатися в соціальне життя, життя конкретного громадянина (громадян) на загальноправовому рівні взагалі або на рівні конкретної галузі права. Разом з тим, коли суспільні відносини вимагають свого правового регламентування, правового впорядкування в цілому або на рівні конкретної галузі права і не отримують цього, то можливо говорити, що в цьому випадку мова вже йде про самоусунення держави від виконання своїх обов'язкових функцій, в першу чергу, від встановлення об'єктивного правопорядку. З цього витікає, що надмірна правова регламентація, також як і, умовно кажучи, усунення від такої регламентації, не тільки знижує авторитет держави, а й впливає на ту соціальну ситуацію, яка може в такій державі скластися. Ця теза має відношення до будь-якої галузі права, в тому числі і до кримінального права. У будь-якому разі, дотримання одного з основних принципів кримінального права, а саме – «ultima ratio» (останній довід), коли його можливості потрібно використовувати тільки тоді, коли усі інші можливі соціальні засоби були використані без отримання необхідних результатів, повинен «оберігати» як від зайвої криміналізації діянь, так і від незастосування кримінально-правових заходів в тих випадках, коли це необхідно.

Кажучи про створення правовідносин, слід враховувати, що традиційно це не є «миттєвим» актом. Цей процес має не тільки часові рамки, але і певні стадії, які чітко прослідковуються у правотворчому процесі. Можливо виділити наступні стадії: створення так званого проекту правової норми; обговорення такого проекту на різних, в останньому варіанті – на законодавчому рівні; внесення необхідних змін і доповнень, що теж може вимагати певного часу; прийняття відповідного закону, офіційне його оприлюднення. При цьому, усі ці стадії повинні бути об'єктивними за своєю сутністю, взаємозалежними та взаємодоповнюючими. Характерно це і для кримінального права, причому, цей напрямок створення кримінальних

правовідносин може бути органічною частиною загального процесу створення таких правовідносин. В такому розумінні увесь складний процес створення правовідносин повинен розглядатися як тривалий об'єктивний процес, який на кожному етапі своєї реалізації потребує відповідного аналізу та необхідного обґрунтування.

Отже, наступний проміжний висновок може виглядати таким чином. Правовідносини, які створюються відповідною групою правових норм, вважаються предметом тієї галузі права, норми якої і створили відповідні правовідносини [5]. Відповідно до цього саме предмет права на рівні окремої галузі права, як, втім, і на загальному рівні, визначає ту область, на яку розповсюджується право, і відносини якої знаходяться під його юрисдикцією. При цьому, такий предмет визначає не тільки галузь права, положення якої створюють відповідні правовідносини та базу для наступного правового регулювання, а й визначає основний метод та основну функцію відповідної галузі права. Крім того, і це теж потрібно враховувати, предмет виступає і у якості засобу розмежування галузей права. При цьому розмежуванні не варто змішувати можливий взаємозв'язок кримінальних правовідносин з предметом інших галузей права [6].

Достатньо стислі тези, які були тут висловлені, дозволяють дійти наступних *загальних міркувань-висновків*. Прийняття відповідної правової норми (групи норм) створює необхідні умови для «переведення» конкретних суспільних відносин (групи суспільних відносин) до категорії правовідносин. Це, в свою чергу, в залежності від функціональної спрямованості, створює можливості для реалізації регулюючих або охоронних «намірів» держави, тобто відносини отримують правову форму, а держава – легальну можливість для реалізації своїх необхідних «намірів». Наявність правових норм та правовідносин створює підстави, які повинні бути чітко визначені, для настання відповідальності. У свою чергу, правова відповідальність повинна бути реалізована таким чином, що б завдання та цілі, які стоять перед відповідною галуззю права та сукупністю правових норм, були максимально

реалізовані у результаті застосування положень відповідної галузі права. Це є характерним для кожної галузі права, в тому числі і кримінального права. Процеси криміналізації та декриміналізації, пеналізації та депеналізації завжди повинні бути об'єктивними, необхідними, «створеними» із застосуванням встановлених правил законодавчої техніки; мають реалізовуватись за об'єктивними обставинами та із застосуванням якісної практичної діяльності. Складний комплексний процес, який завжди потребує своєї уваги та постійного удосконалення...

ЛІТЕРАТУРА:

1. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. П. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф. акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
2. В літературі достатньо широко обговорюється питання про сутність процесу цілеспрямованого впливу держави на суспільні відносини. Див.: Стрельцов Є. Л. Основне завдання законодавства – регулювання чи регламентування регулювання суспільних відносин: деякі міркування. *Вісник Південного регіонального центру НАПрН України*. 2016. № 9. С. 8–15; Стрельцов Є. Л. Правове регулювання або правове управління: привід для обговорення. *Вісник Південного регіонального центру НАПрН України*. 2017. № 10. С. 8–16.
3. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. К., Ваіте, 2015. 392 с.
4. Алексеев С. С. Теория права. М.: БЕК, 1995. 320 с.
5. Тут також є певна дискусія, тому що поряд із звичним визначенням також вважається, що предметом правового регулювання є відповідні суспільні відносини, які піддаються не правовому регулюванню, а саме правовій регламентації. [Предмет и метод правового регулирования. URL: <http://www.grandars.ru/college/pravovedenie/predmet-pravovogo-regulirovaniya.html>].
6. Генрих Н. В. Взаимосвязь уголовно-правовых отношений с предметом иных отраслей права. *Общество и право*. 2010. № 2(20). С. 13–23.